

Juhász Sándor

Műgyűjtemények a hazai történelem sodrában

■ „A művészetnek sokféle funkciója van, társadalmi épp-úgy, mint egyéni. Mást jelent a művész és megint mást a megrendelő számára. A művészet a művész és a műértő számára a szépség platóni fogalmának, vagy valamely egyéni látásmódnak a kifejeződése; ugyanez lehet a megrendelő számára is, ám az ő szemében egyebet is képvisel: propagandát, pompát, presztízst. [...] Ezek nélkül a »másodlagos mozgatók« nélkül a művészet egészen más lenne – és jóval kevesebb lenne belőle.”¹ A Trevor-Ropertől származó idézetben említett megrendelőhöz nyugodtan társíthatjuk a gyűjtő fogalmát, hiszen személyük gyakran azonos volt azokban az évszázadokban, amikor a műtárgyak birtoklása szinte elengedhetetlenül hozzátartozott az uralkodók és nagyurak hatalmának fitogtatásához, a gazdagság kézzelfogható és látható bizonyítékaiként. Számos ilyen gyűjteményre épültek a később létrejött múzeumok. Például XIV. Lajos kollekciója a Louvre, a spanyol IV. Fülöpé a Prado, vagy a magyar állam által 1870–71-ben megvásárolt Esterházy-gyűjtemény az Országos Képtár, a Szépművészeti Múzeum közvetlen elődjének alapjait vetették meg. A történelem kerekének szeszélyes fordulatai nagyban befolyásolták művek és gyűjtemények sorsának alakulását. Műtárgyak tulajdonjogának erőszakos megváltoztatása persze ritkán írható a véletlen számlájára, inkább politikai döntések előzik meg, amely döntéseket vallási, ideológiai vagy pusztán gazdasági érdekek motiválnak.

A XVII. század elején kezdődött harmincéves háború vallási hovatartozással színezett csatározásainak egyik aprócska, de történetünk szempontjából fontos eseménye volt Heidelberg feldúlása; a város európai hírű könyvtára a protestantizmus szellemi központjának számított. A várost elfoglaló bajor herceg a pápának ajánlotta fel a könyveket, melyek hosszú számarcaravánon kelték útra Rómába. Az állatok nyakába akasztott táblácska adta hírül, hogy a pfalzi választófejedelem könyvtárát

szállítják, vagyis a katolicizmus győzedelmeskedett a vallást helytelenül értelmezők felett. Az üzenet egyértelmű: az ellenséget nem elég fizikálisan megtörni, meg kell fosztani eszmei támaszától, és mindattól, melyben ez megnyilvánul. Ha művészi alkotásban jelenik meg, akkor attól. El kell pusztítani, vagy a saját dicsőítésünkre, hasznunkra felhasználni. Az itáliai reneszánsz városállamok vezetői úgy „húzták magukra” legyőzött vetélytársaik műgyűjteményét, mint legyűrt ellenfele páncélját egy ókori görög harcos, hogy a vesztes erejét és tekintélyét birtokolja. A kulturális kannibalizmusra számos történelmi példa található, ez motiválta Hitler tervezett linzi Führer-múzeumát is, melyet főleg rabolt műkincsekkel akartak megtölteni. A háború végéig összeszedett anyagot a salzkammerguti Altausse sóbányájában létesített raktárban találták meg. Sztálin szintén eljátszadózott egy hasonló alapon létrehozott „megamúzeum” gondolatával. A művészettörténész Grabar által vezetett csoporttal összeállította azon műkincsek listáját, melyeket az általuk megszállt országokból kéne begyűjteni a háború során. A múzeumból nem lett semmi, de a begyűjtésből annál inkább. A műtárgyak szerencséje, hogy pénzben kifejezhető értéket képviselnek. Ha új tulajdonosán „nem áll jól” valamilyen oknál fogva, nem kell feltétlenül elpusztítani. Persze voltak képrombolások, és az angol puritánok is törtek-zúztak, szétverték a királyi kápolnát, festményeket dobáltak a Temzébe, lefejeztek templomi szobrokat, sőt magát a királyt is, de I. Károly páratlan képgyűjteményét inkább szép csendben eladogatták. A pénz felülírta a képek által képviselt világ gyűlöletét. A náci Németország sem tett másként az eszményéhez nem passzoló, „elfajzott művészetként” megbélyegzett alkotásokkal. Megbízható kereskedőkkel külföldön értékesítette, bár néhányuk azért lecsípett egy-egy falatot magának, ahogy a pár éve kipattant Gurlitt-ügyből is látható. A műgyűjtés uralkodói monopóliumként kezdődött, majd átvette az arisztokrácia, és a polgári

réteg erősödésével már egyszerűbb halandók is élhettek ennek a szenvedélynek. Az ő motivációik általában nem emelkedtek királyi magasságokba, de tevékenységüktől remélhettek némi ismertséget, társadalmi felemelkedést és a közösség megbecsülését, az anyagi nyereség lehetőségéről nem is beszélve. A hazai műgyűjtés fénykorát jellemző időszak (nagyjából a századforduló környékétől a harmincas évekig) gyűjtőinek meghatározó része zsidó származású volt, akiknek meg kellett küzdeniük a magyar társadalom antiszemitizmusával. Számukra a kulturális mecénatúra, művészek, múzeumok támogatása vagy akár a műgyűjtés az élet olyan területe volt, mely a társadalomba való beilleszkedést, illetve annak megbecsülését segíthette elő. Klein Józsefet, aki Nemes Marcell néven vált világhírű műgyűjtővé, az egész ország a keblére ölelte 1925-ben, amikor a Magyarországon nemzeti ereklyeként tisztelt Mányoki festette Rákóczi-portrét az egykori szász királyi család gyűjteményéből megvásárolta, és az államnak ajándékozta. Még a korabeli filmhíradó is megemlékezett a hazafias gesztusról.² A fentiekből is látható, hogy a gyűjtés motivációja, a művészet élvezetén túl, igen sokrétű lehet, és „hozadéka” is különböző területeken mutatkozhat meg.

A XX. század hazai történelmében több olyan esemény volt, mely erőszakos módon változtatott műtárgyak tulajdonviszonyán. A Tanácsköztársaság rövid időszaka csak apró kis intermezzónak tekinthető. A Lukács György népbiztoshelyettes mellett dolgozó Pogány Kálmán, a Szépművészeti Múzeum igazgatóőre, a muzeális műkincseket szocializáló bizottság vezetőjeként vezényelte le a mintegy másfél száz magán- és egyházi kollekciónban lévő kvalitásos műtárgy begyűjtését és államosítását. Az elkobzott, nagyjából négyezer képző- és iparművészeti műtárgyból csak hétszáz szerepelt az 1919 júniusában megnyílt köztulajdonba vett műkincsek kiállításán. Még mai szemmel is pazar anyag került bemutatásra a Műcsarnok termeiben: válogatott hazai munkák mellett külföldi mesterek remekei a kora reneszánsztól a posztimpresszionistákig. Munkácsy, Szinyei, Ferenczy, Rippl-Rónai, Tintoretto, Greco, Renoir, Gauguin, Van Gogh, hogy csak néhány festőt említsünk a parádés névsorból. A terjedelmes katalógusban³ olyan gyűjtők nevei sorakoznak oldalakon keresztül, mint Herzog Mór Lipót, Nemes Marcell, Andrássy Gyula, Hatvany Ferenc, Kohner Adolf. A hazai gyűjtőtársadalom krémjén kívül azonban több átlagos gyűjtő egy-egy remeke is áldozatul esett a köztulajdonba vételnek. A történelmi nemesség és pénzarisztokrácia mellett a kö-

zeposztály számos tagja foglalkozott műgyűjtéssel, akik ugyan nem rendelkeztek olyan hatalmas jövedelemmel, mint a felső tízezer tagjai, néhányuknak mégis sikerült nemzetközi színvonalú műtárgyakat megszerezni. Közéjük tartozott a zürichi műszaki egyetemen mérnöki diplomát szerzett Lederer Sándor (1854–1924), aki autodidakta módon kiváló szakemberré képezte magát az észak-olaszországi reneszánsz festészet terén. E témában több értekezést írt a Szépművészeti Múzeum régi itáliai festményeiről, és számos képet vásárolt érdeklődése tárgy köréből. 1919 márciusában az ő ajtaján is kopogtattak a Műtárgyakat Társadalmassító Bizottság tagjai a hírhedt Fabik-különítmény fegyvereseinek kíséretében, és tizenegy műtárgyat lefoglalták.⁴ Ezekből négy került bemutatásra a fent említett kiállításon. A Tanácsköztársaság bukása után a tulajdonosok természetesen visszakapták a lefoglalt műveket – hihetetlen, de csupán csak egy kis Brodszky Sándor festmény tűnt el az egész hercehurca alatt –, így Lederer Andrássy úti otthonába is visszatértek a képek, hogy pár évtizedes nyugalom után ismét kalandos útra keljenek. De erről majd később. A történethez tartozik, hogy a fordulat után Pogányt letartóztatták, és elbocsájtották az állami szolgálatból. Fogva tartása megszüntetésének kérvényét számos olyan gyűjtő is aláírta, aki érintettje volt a korábbi államosításnak. Pontosan tudták, hogy Pogány remek szakember, apró botlásnak tekintették az esetet. Később több magángyűjtő, például Kohner Adolf, Hatvany Ferenc még munkát is adott neki gyűjteménye feldolgozásában.

A következő fenyegetést nemcsak a műtárgyakra, de az emberi életre is leselkedő második világháború jelentette. 1942 szeptemberében Magyarország már több mint egy éve hadban állt, de Budapesten ebből kevés volt érzékelhető. Háborús eseményekkel szinte csak a sajtóban vagy a mozik filmhíradóiban találkozott a lakosság. Nem meglepő, ha a szeptember 4-én megszólaló szirénaszót sokan próbariadónak gondolták, pedig orosz repülők érkeztek, és néhány bombát dobtak a fővárosra. Öt nappal később megismétlődött a támadás, de a nagy felhajtáshoz képest ez ugyanolyan csekély kárt okozott, mint az előző. A budapestiek többsége nem tulajdonított nagy jelentőséget az esetnek, orosz erőfitogtatásnak tartották. Számosan voltak azonban, akik „égi jelként” értelmezték a történeteket, és becses értékeiket dobozba, kofferba, ládába csomagolva zárt letétként helyezték el bankok föld alatti pánccéltermeiben. Az 1945 előtti időszak jelentősebb magángyűjteményei a fővárosra koncentráálódtak, ezért nem csoda, hogy hasonlóan cselekedett számos

műgyűjtő, akiknek többségét még származása miatt is veszély fenyegette. Egymás után jelentek meg olyan rendelkezések, melyek korlátozták a zsidók jogait és javait. Voltak, akik keresztény ismerőseik neve alatt nyitottak széfet (Hatvany Ferenc gyűjteményének számos darabja Horváth János és Veszely Károly nevére került bankokba), mások közgyűjteményekbe letétként helyezték el értékesebb műtárgyaikat. Így került Lederer kollekciójából a Szépművészeti Múzeumba tizenkét itáliai festmény, melyeket már a gyűjtő egyik örököse, lánya (Hesser Andorné) helyezett letétbe 1943 októberében.⁵ Ahogy a front közeledett Budapest felé, a széfek iránti kereslet is megnőtt. Az élet- és vagyonbiztonság illúziójának az angolszász légierő 1944. április elején kezdődő budapesti bombázásai vetettek véget, de ekkorra már több bank trezorja annyira megtelt, hogy új tételt nem tudtak befogadni. Számos pénzintézet közül csak a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, valamint a Magyar Lezárt és Pénzváltó Bank több mint háromezer letétt tartott számon, amelyben több tízezer tárgy, festmény vagy egyéb műalkotás lehetett. A németek által megszállt Magyarország kormányának 1944. áprilisában megjelent rendelete intézkedett a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában. A Csánky Dénes által vezetett Zsidók Zár Alá Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére létrehozott kormánybiztosság leltárba vette a tudomására jutott, valamint a már korábbi intézkedésekkel lefoglalt műtárgyvagyonot. Jogi szempontból nézve kisajátításra vagy államosításra nem került sor, de ez nem sokat változtatott a lényegen. Csánky az általa legértékesebbnek tartott műalkotásokat a Szépművészeti Múzeumba szállíttatta. Ez az anyag rész a múzeum gyűjteményével és az ott lévő letétek jó részével együtt 1944 végén kelt útra az országhatár felé, amikor a kormány parancsára elkezdődött az értékek külföldre menekítése. A szállítmány nagy része Ausztriában a nyugati szövetségesek fogságába esett, de jó néhány ládányi műalkotás maradt a szentgotthárdi cisztercita kolostor pincéjében. Az utóbbiak már 1945 júniusának elején visszakerültek a múzeumba, míg Nyugatról 1946 decemberében a „műkincsvonat”, és 1947 áprilisában az „ezüstvonat” hozta haza az értékeket. Hesser né letétjének olasz képei is a külföldre induló szállítmányokba kerültek, de majd mindegyik túlélte a kalandot. A visszakerült műkincseket tartalmazó ládák leltári jegyzőkönyveiből kiderül, hogy Szentgotthárdról öt, a külföldről érkező anyagból szintén öt festmény került elő. Nem jártak ilyen szerencsével a bankok trezorjaiban megbúvó műtárgyak.

A pénzintézetek ugyan szerencsésen átvészelték Budapest ostromát, de 1945 januárjának végén, február elején a szovjet hadsereg gazdasági tiszti bizottsága erővel feltörte, vagy a személyzet kényszerű segítségével kinyitotta a bankok széfjeit, és az összes ott talált értéket elvitte. Ez volt a magyar történelem legnagyobb bankrablása, és a hazai magántulajdonú műtárgyvagyonban okozott legnagyobb veszteség! A zsákmányt először a Budapesten felállított gyűjtőbázisokra, majd 1945 augusztusa és 1947 vége között – tehát már a békeszerződés megkötése után – a Szovjetunióba szállították. Ezek még ma is orosz múzeumokban vagy azok raktárai mélyén pihennek.

A háborús események világszerte jelentős pusztítást végeztek emberéletben és javakban egyaránt. Azok a hazai gyűjtők sem jártak feltétlenül jobban, akiknek sikerült még időben külföldre menteni műtárgyaikat. A jogász Wittmann Ernő (1881–1963) a korszak az egyik legnagyobb régi szoborgyűjtője volt Magyarországon, Kohner Adolf és Delmár Emil mellett. Gyűjteménye színe-javát hivatalos jóváhagyással vitte Angliába 1938-ban.⁶ A kiviteli engedélyben felsorolt hetven műtárgy között volt gyűjteménye egyik ékköve, Giambologna Marsot ábrázoló szobra. Az 1565–1570 körül készült alkotás nemcsak kvalitásával tűnik ki a mezőnyből, hanem a talpán található, a szobrász monogramjának megfelelő I. B. jelzéssel is. Ebben a tárgytípusban ez az egyetlen jelzett Giambologna-példány. Egyszerűen unikális remekműről van szó. Wittmann kollekcióját a Bristol Art Museum kapta volna kölcsön egy vagy két évre, de a kiállítást a háború kitörése megakadályozta. Wittmann Amerikába utazott, és a szobor, a gyűjtemény tetemes részével együtt Bath városának egyik raktárába került. A német légierő 1942. áprilisában két napig bombázta a települést, a raktárhelyiségét is találat érte. A gyűjtőnek küldött levél tanúsága szerint minden ott lévő műtárgy megsemmisült. A történetek ellenére Giambologna remeke a hatvanas években feltűnt az angol műkereskedelemben. Az ismert filmszínészből lett műkereskedő, David Peel adta el a szobrot egy amerikai műgyűjtőnek, melyet egy későbbi tulajdonos bízott a Christie's aukciós házára. Az 1987. júniusában, Londonban megtartott árverésen⁷ Mars kiemelkedő áron, 660 000 angol fontért kelt el, a vevő a montreali székhelyű Power Corporation of Canada volt. A szobor talpán lévő I. B. monogram alapján biztos állítható, hogy azonos műtárgyról van szó. Ma már lehetetlen kideríteni, hogy a bombázás előtt vagy után tűnt-e el a raktárból. A műtárgylopások elég gyakoriak, az sem ritka, hogy nyomukat veszett művek ké-

sőbb rejtélyes módon kerülnek elő. Az emberi lélekben megbúvó gyarlóságot nem befolyásolják sem történelmi események, sem világnézeti hovatartozások.

A bankokból elvitt műtárgyak mennyiségét még ma sem tudjuk teljesen felmérni. Az új magyar kormány kulturális ügyeit irányító, így a műtárgyak sorsáért is felelős Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1946-ban létrehozta a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások miniszteri biztosának hivatalát, ahol magánszemély tehetett bejelentést hiányzó műtárgya ügyében. Rövid idő alatt több mint hétezer elvesztett alkotást vettek nyilvántartásba, ezek tetemes része bankokból eltűnt műtárgy volt. Ez nyilván a jéghegy csúcsa, hiszen számos műalkotás volt tulajdonosa vesztette életét koncentrációs táborban, munkaszolgálatban vagy háborús események következtében, és nem minden túlélő volt akkor abban a helyzetben, hogy eltűnt értékeit reklamálja. Később pedig hiába is tette volna, mert a fenti szervezetet 1949-ben megszüntették. Ilyen bejelentést tett a miniszteri biztosnál Neményi Bertalan (1892–1947), aki a hazai gyűjtők egyik jeles alakja volt, bár erről nemcsak az utókor, de kortársainak többsége is vajmi keveset tudott. A nyilvánosságot kerülő ügyvéd tulajdonából ugyan feltűnt néhány alkotás egy-egy tárlaton, de a gyűjtemény nagy része rejtve maradt a közönség elől, mivel nem jelent meg róla ismertető sem szakmai, sem más korabeli lapban. Gyűjteménye tekintélyes részét tizenhárom faládba csomagolva zárt letétként a Magyar Általános Hitelbankban helyezte el, a ládákat a bank az 13172–13184 sorszámok alatt vette nyilvántartásba. A ládák 98 festményt, mintegy 350 grafikát és 2000 kötet bibliofil könyvet rejtettek.⁸ A gyűjtő többek között tizenhárom Csontváry-festményt, számos Rippl-Rónai művet, és tetemes nyugat-európai avantgárd rajzanyagát hiányolta. Szintén a bejelentések között tűnik fel a jogi végzettségű, de terménykereskedelemmel foglalkozó Szeben Dezső (1895–1974) neve, aki ugyan már 1940 körül elhagyta az országot, és Angliában telepedett le, de itthon maradt képgyűjteményének a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank letétjéből lába kelt.⁹ Kollekciónak gerincét egy tucat olasz reneszánsz festmény képezte, melyekből jó pár szerepelt kiállításokon a háború előtt. A sort még hosszan folytathatnánk, de erre a két gyűjteményre még visszatérünk.

A háború után megkerült műtárgyak gazdáit a hatóság eleinte még igyekezett felkutatni, de a zűrzavaros időszakban a közigazgatás romokban hevert, ezért általános

probléma volt, hogy a tömeges eltűnések következtében sok esetben nehezen, vagy egyáltalán nem lehetett megállapítani egy műtárgy jogos tulajdonosát. A fent említett miniszteri biztos irodája 1948 elejéig ezerháromszáz körüli művet adott vissza. Probléma bonyolította a Lederer-gyűjteményből származó és a Hesserné-letétből visszakérült festmények ügyét is, mivel a letevőt 1944 szeptemberében holtta nyilvánították, és meg kellett várni az örökösödési eljárás lefolytatását. A jogi procedúra végeredményeként a festményeket Hesserné unokaöccsei vehették át a Szépművészeti Múzeumtól 1949-ben,¹⁰ pedig erre az időszakra már nem a műkincsek visszaadása volt jellemző. A „kékcédulás” országgyűlési választások után kialakuló szovjet típusú rendszer már az állami tulajdonlást tartotta üdvözítőnek. Az új hatalom, tartva az országot elhagyók által generált újabb műkincsvesztéségtől, leállította a visszaadásokat, sőt a kitelepülők vagyonát is elkobozta. Az 1949. évi VII. törvény államosította a hitbizományokat, a családi alapítványokat és az azok tulajdonában lévő műtárgyakat. Szintén a közgyűjteményeket gazdagította a házingatlanok államosításáról szóló 1951-es törvényerejű rendelet, mely az épületekben lévő ingóságokra is kiterjedt. A kormány, biztos, ami biztos alapon, a múzeumokra és műemlékekre vonatkozó 1954. évi 13. törvényerejű rendeletében kimondta, hogy azok a tárgyak, amelyeknek tulajdonosa ismeretlen, vagy külföldre távozott, állami tulajdonba kerülnek. Egyszóval jogszabályokkal törvényesített módon változtattak a műtárgyak tulajdonviszonyán is. A visszaadások leállítása és a fenti törvények meghozatala számos olyan műalkotással gazdagította közgyűjteményeinket, melyek birtoklása erkölcsi vagy jogi értelemben erősen megkérdőjelezhető. Nem beszélve arról az apróságról, hogy számos múzeumi letétbe helyezett alkotást egyszerűen beleltároztak az intézmény törzsanyagába. Ez néhány esetben írható egy-egy túlbuzgó muzeológus számlájára, de ezek a döntések többnyire minisztériumi, vagy még felsőbb szinten születtek. Az oroszok által zsákmányolt és a Szovjetunióba szállított műkincsek kérdését az akkori hatalom nem feszegette, sőt szóba sem hozta moszkvai elvtársainál. Nem csoda, hogy kisebb kalamajkát okozott a hazai vezetés soraiban az oroszok által 1972-ben visszaadott egykor magyar magántulajdonú festmények esete, mely Brezsnyev szovjet pártfőtitkár Budapesti látogatásához köthető. A történet azonban egy jó évvel korábban kezdődött, amikor is a szovjet nagykövet azzal kereste fel Ilku Pál művelődésügyi minisztert, hogy a háború végén, Berlin környékén a szovjet hadsereg birtokába került sok festmény. Eze-

ket Moszkvába szállították és az idők folyamán tizenöt képről megállapították, hogy tulajdonosaik magyar állampolgárok lehettek, és a festmények Budapestről kerülhettek Németországba. A szovjet kormány most úgy döntött, hogy ezeket visszaadják a magyar államnak. A hír azért volt meglepő, mert a Szovjetunióba hurcolt hazai tulajdonú műtárgyak visszaadására korábban még nem volt példa. Ebből a szempontból lényegtelen, hogy a tizenöt kép Berlin környéki felbukkanása egyszerű hazugság, mivel a műveket budapesti bankokban őrzött letétekből rabolták el az orosz katonák. Meg kell jegyezni, hogy a képek visszaadásában nem az akkori szovjet vezetés lelkiismeret-furdalása keresendő. A tranzakció egy politikai játszma apró részlete volt, melynek célja a kezdetleges piacossítást Magyarországon elindító 1968-as új gazdasági mechanizmus leállítása volt. A hazai vezetés nem tudta, hogyan kezelje az ügyet, mindenesetre a dokumentumokra ráütötte a „Szigorúan titkos” pecsétet, és a papírok évtizedekig titkosak is maradtak. A képeket a Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe leltározták be, mint átvételt a Művelődésügyi Minisztériumtól. A valóságról csak a két intézmény vezetője kapott bizalmas tájékoztatást. Az esettel kapcsolatos iratok, levélváltások ma már szabadon kutathatók az Országos Levéltárban.¹¹ Érdekes olvasmány, jól rávilágít a Kádár-rendszer működésének egyes részleteire. Például arra, hogy a rendszer még a saját jogszabályait sem tartotta be. Hiába írta le az egyik minisztérium jogtanácsosa, hogy az érvényben lévő paragrafusok szerint a műveket vissza kéne adni az egykori tulajdonosoknak vagy azok örököseinek, a hatalom simán túllépett ezen. A szovjet nagykövet állításával szemben pedig tények bizonyítják, hogy ezek a festmények a budapesti bankrablások során kerültek az oroszok birtokába. A hazatért képek között található Neményi Bertalan említett bejelentésében feltüntetett Rippl-Rónai női portré, *A díva*, vagy Szeben Dezsőében az itáliai Marco d'Oggiono angyalpárjának egyike (másik a moszkvai Restaurátor Intézetben maradt) és Paris Bordone *Szent Családja*. A sor folytatható: az Andrássy-gyűjteményből való Munkácsy- festményeket (*Itatás, Három férfi tanulmányfej*) a Magyar Általános Hitelbankból, Hatvany Ferenc egykori tulajdonát (Hans Canon: *Női arckép*) a Magyar Leszámitó és Pénzváltó Bankból vitték el, és így tovább.

A fentiek fényében nyugodtan kijelenthetjük, hogy a magyar történelem pár évtizedes eseményei szinte teljesen megsemmisítették a hazai privat műgyűjtés nagy munkával létrehozott eredményeit. Kezdve a faji alapon végzett diszkriminációval, a háború alatti fosztogatásokon keresztül a Rákosi-féle diktatúra tombolásáig, majd az azt követő „legvidámabb barakk” korszakig, mely elkenődött és konzerválta a korábban elkövetett jogtalanságokat. A magyarországi rendszerváltás új fejezetet nyitott ezen a területen is, de ez már egy másik történet. Egy biztos, a múlt sötét árnyai még hosszú ideig kísérteni fognak a műtárgyak restitúciójával kapcsolatban.

JEGYZETEK

- 1 TREVOR-ROPER, Hugh: *A műgyűjtemények kifosztása a tizenhetedik században*. Ford. SAJÓ Tamás = *Café Babel*, 1994, 14. sz., 103.
- 2 *Magyar Híradó*. No. 61. (1925. április)
- 3 *A köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása*. Múcsarnok, Budapest, 1919. Katalógus, szerk. POGÁNY Kálmán
- 4 Szépművészeti Múzeum. Irattár, MTB 38/1919.
- 5 Szépművészeti Múzeum. Irattár, 266/1943.
- 6 Szépművészeti Múzeum. Irattár, 424/1938.
- 7 *Magnificent French Furniture and Sculpture*. Katalógus, London, Christie's, 1987/06/17. No. 22.
- 8 Magyar Országos Levéltár. XIX-I-13-391/1948.
- 9 Magyar Országos Levéltár. XIX-I-13-651/1947.
- 10 Szépművészeti Múzeum. Irattár, 528/1949.
- 11 Magyar Országos Levéltár. XIX-I-4-d-0030/1972.